

Post- ja prepositioiden rektiosijoista

E. N. Setälän tuttu määritelmä kuuluu: ”Postpositiot ja prepositiot muodostavat jonkin substantiivin sijan yhteydessä lauseessa adverbiaalinen (harvoin attribuutin).” (Setälä 1952: 128.) Postpositioiden kanssa käytetään Setälän mukaan yleensä substantiivin genetiiviä tai myös possessiivisuffiksia, esim. *joen poikki, tuomarin luokse, edessäni*. Muutamat postpositiot vaativat partitiivia, esim. *kaupunkia kohti, sitä paitsi, minua päin*. Edellisten lisäksi Setälä mainitsee seuraavat postpositiot: *alla, kanssa, kimppuun, kohden, kohtaan, kohti, luo, mukaan, mukana, myöten, paitsi, pitkin, päin, takaa, tykö, tähden, vailla, varten, vastaan, vastassa, vasten, vastoin, ympäri, ympärille, ympärillä*.

Myös prepositioista vaativat Setälän mukaan toiset partitiivia, toiset genetiiviä, esim. *ennen sinua, vastapäätä pankkia; halki Suomen, kautta vuosisatojen*. Muut Setälän mainitsemat prepositiot ovat: *edellä, ilman, keskellä (-ltä, -lle), kesken, liki, likellä (-ltä, -lle), läpi, paitsi, pitkin, poikki, (sisä-, ulko-, tällä, sillä) puolella (-lta, -lle), vasten, vastoin, yli, ympäri*. Setälän luettelo ei ole täydellinen, mutta se sisältää kyllin edustavan valikoiman, joka soveltuu käsittelyn lähtökohdaksi. Vielä on syytä mainita Setälän lisäys: ”Post- tai preposition yhteydessä oleva sija on enimmäen alkujansa sen substantiivin attribuutti, jonka sija post- tai prepositio on (huom. esim. *talon kohdalla, uunin takana*).” (Setälä 1952: 128—131.)

Penttilä luettelee paljon lukuisamman joukon post- ja prepositioita; mukana on sellaisia, joiden substantiivisuus vielä tuntuu suhteellisen selvältä, esim. *opintojen alkupäässä, joulupukin juttusilla, halkovajan nurkitse; puolivälissä seitsemänkymmenen* (Penttilä 1963: 337—343, 370—371). Rajankäynti tällaisten ja niin sanoakseni selvien post- ja prepositioiden välillä on vaikea ja usein harkinnanvarainen. Tässä yhteydessä en puutu tähän ongelmaan; tarkoitukseni on käsitellä niitä tapauksia, joissa on katsottu post- tai preposition esiintyvän jonkin muun sijan kuin genetiivin tai partitiivin kanssa. Penttilän mukaan post- ja prepositiot ”tai niiden tapaiset saneet” esiintyvät myös ainakin seuraavien sijo-

jen yhteydessä: elatiivi (esim. *eilisestä asti, äidistäsi erille, etäällä jstk, jstk etäällä, asioista perillä*), illatiivi (*kotiin asti, lauantaihin mennessä, pitkälle syksyyn, metsään päin, viimeiseen saakka*), ablatiivi (*meiltä kautta, sieltä kautta, pois tieltä, poissa tunnilta, poissa täältä, Herralta salassa*) ja abessiivi (*ilman rahatta*) (Penttilä 1963: 402—403, 414, 430, 436).

Sadeniemi katsoo post- tai prepositioiksi tai niiden tapaan käytetyiksi sanoiksi myös eräät verbien nominaalimuodot, jolloin rektiosijana voi olla paikallissija, esim. *siitä huolimatta, olosuhteisiin katsoen, häneen nähden* (Sadeniemi 1960: 15—16).

Siron mukaan suomessa sekä postposition että preposition kanta yleensä on genetiivi tai partitiivi. Mutta hän lisää, että ”eräissä myöhäsyntyisissä postpositioissa, jotka ovat entisiä verbien muotoja, kanta saattaa myös olla illatiivimuodossa, esim. *Lapsiin nähden jäi poika ainoaksi.*” (Siro 1964: 40.)

Samansuuntainen on Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin maininta, että mm. verbien ei-finiittisistä muodoista muodostuu uusia postpositioita, esim. *sateesta huolimatta, rikollisten nuoruuteen katsoen, pienestä pitäen* (Hakulinen — Karlsson 1979: 85).

Toisaalla Fred Karlsson huomauttaa, lueteltuaan genetiiviä tai partitiivia vaativia post- ja prepositioita: ”Postpositiot *asti* ja *päin* edellyttävät illatiivin käyttöä. Opetus jatkuu *ilta/an asti*. Juna kulkee *Helsinki/in päin.*” (Karlsson 1982: 214; samoin Karlsson 1978: 221.) Jostakin syystä Karlsson ei tässä mainitse sanaa *saakka*.

Äskettäin on Setälän kannasta poikkeavan käsityksen esittänyt ja sitä laajahkosti perustellut Rudolf Karelson (1988: 241—250). Hän käsittelee kirjoituksessaan kaikkia itämerensuomalaisia kieliä. Otan tässä esille vain suomen kieltä koskevia esimerkkejä, koska tällaisessa asiassa on syytä käyttää tietyn korpuksen ohella myös kirjoittajan omaa äidinkielistä kompetenssia; esitetyt lähisukukielten esimerkit eivät myöskään tuo nyt esillä olevaan sanaluokkien väliseen rajanvetoon mitään periaatteellista lisää. Postpositioihin Karelson lukee ensinnäkin sanat *asti, saakka* ja *päin*, joiden yhteydessä hänen mukaansa voi esiintyä illatiivi (*kaupunkiin asti, viimeiseen saakka, itään päin, kotiinsa päin*; myös harvinainen prepositio: *kääntyi päin mieheen*), elatiivi (*eilisestä asti, lapsuudesta saakka, rannasta päin*) tai ablatiivi (*kotiveräjältä saakka*). Lisäksi hän lukee post- tai prepositioihin sanat *nähden* (illatiivin kanssa: *häneen nähden*), *huolimatta* (elatiivin kanssa: *siitä huolimatta*), *kautta* (ablatiivin kanssa: *meiltä kautta, sieltä kautta*; toisissa yhteyksissä *kautta* tietenkin on kiistaton post- tai prepositio: *kautta maan, Halikon kautta Ruotiisiin*) ja *ilman* (abessiivin kanssa: *ilman rahatta*).

Otan ensin esille sanat *asti, saakka* ja *päin*, jotka voivat Karelsonin

ja Penttilän sekä (*saakka*-sanaa lukuun ottamatta) Fred Karlssonin mukaan esiintyä postpositioidena paikallissijojen yhteydessä. Näiden tutkijoiden mukaan niiden rektiosijana voi olla illatiivi, Penttilän ja Karelsonin mukaan lisäksi elatiivi sekä viimeksi mainitun mukaan vielä ablatiivi. Karelson mainitsee myös inessiiviesimerkkejä (*idässä päin*, *Unkarissa asti*, *Merenkurkussa saakka*), mutta asiaa mitenkään perustelematta hän sanoo, että näitä tuskin voidaan pitää suhdensanoina.

Aloitin puheena olevien sanojen tarkastelun tulosijoista. Kun sanoja *asti*, *saakka* ja *päin* käytetään illatiivin kanssa (*kaupunkiin asti*, *viimeiseen saakka*, *itään päin*), on tietenkin vastaava ulkopaikallissija aivan samalla tavoin mahdollinen, esim. *vuoren huipulle asti*, *pohjoisnavalle saakka*, *merelle päin*. Elatiivin rinnalla on samoin mahdollinen myös vastaava ulkopaikallissija ablatiivi, jonka Karelson mainitseekin; esim. *viime viikolta asti*, *kotiveräjältä saakka*, *tuulee mereltä päin*. Karelsonin mainitsemat inessiivitapaukset (*idässä päin* jne.) ovat aivan yhtä hyvin tai yhtä huonosti postpositioita kuin muutkin paikallissijatapaukset. Samanveroisia ovat vastaavat adessiivitapaukset, esim. *kävin rajalla asti*, *pohjoisnavalla saakka*, *merellä päin*.

Jos siis nämä sanat tiettyjen paikallissijojen yhteydessä katsotaan postpositioiksi, ei voida mitään paikallissijaa sulkea pois. Kaikki paikallissijat ovat yhtä mahdollisia. Mutta paikallissijan tilalla voi samanveroisena olla myös paikallisuutta ilmaiseva adverbi, esim. *ylös asti*, *sinne saakka*, *pois päin* (*poispäin*); *kotoa saakka*, *takaa päin* (*takaapäin*); *ylhäällä asti*, *takana päin* (*takanapäin*). Lisäksi näihin sanoihin voi liittyä postpositioilmauskin, esim. *rajan taakse saakka*, *halkopinon päältä asti*, *kävin aivan oven edessä asti*, *?katsopa tuonne pöydän alle päin*.

Jos sanat *asti*, *saakka* ja *päin* esiintyessään substantiivin paikallissijan kanssa katsotaan postpositioiksi, ei ole mahdollista sulkea postpositiokäytön ulkopuolelle niitäkään tapauksia, joissa ne esiintyvät paikallisuutta osoittavan adverbien tai postpositioilmauksen kanssa. Silloin on etäännytty hyvin kauas perinnäisestä post- ja prepositioiden määritelmästä. Ainakaan selvemmiksi eivät sanaluokkarajat tällä tavoin tule.

Penttilä lukee post- ja prepositioihin (tai "pre- ja postposition tapaisiin sanoihin" tms.) useita muitakin sellaisia paikallissijojen kanssa esiintyviä sanoja, joiden vieminen tähän sanaluokkaan on ehkä vielä väkinäisempää kuin äsken käsiteltyjen sanojen. Mainitsen joitakin hänen esimerkkejään (sulkeissa omia huomautuksiani): *syrjässä kaikesta hyörintästä*; *aurinko paistoi pitkälle syksyyn* (vrt. *pitkälle puiden lomaan*, *kauas metsän sisään*); *pois tieltä* (vrt. *tule pois sieltä kaapin takaa*) (Penttilä 1963: 403, 414, 430).

Sana *kautta* on selvä post- tai prepositio esiintyessään genetiivin kanssa (*kautta maan*, *Halikon kautta*), mutta esiintyessään pronomini-

partitiivin tai erosijan tai vastaavien pronominaalien yhteydessä sitä ei ole katsottu postpositioksi: *tätä kautta, tuosta kautta, sieltä kautta*. Penttilä mainitsee lisäksi esimerkin *Tule meiltä kautta* (1963: 430), jonka kieliopillisuus suomen yleiskielessä lienee kyseenalainen. Karelson näyttää pitävän myös ilmauksia *sieltä kautta* ja *meiltä kautta* postpositiotapauksina. Kun substantiivin erosija ei tässä ole mahdollinen (ei **Halikosta kautta, *vuoren huipulta kautta*), on mielestäni perusteltua pysyä sillä kannalla, ettei näitä lueta postpositiotapauksiin.

Karelson ja eräät muutkin ovat lukeneet post- tai prepositioihin myös eräät osittain leksikaalistuneet paikallissijojen kanssa käytetyt verbien nominaalimuodot. Tässä yhteydessä on mainittu ensinnäkin joitakin 2. infinitiivin instruktiivimuotoja. Tällainen on mm. muoto *nähden*, jonka Karelson mainitsee (*häneen nähden*). Siro (1964: 40) pitää tätä myöhäsyntyisenä postpositiona, kun taas Penttilä (1963: 414) ja Sadeniemi (1960: 15—16) puhuvat postpositioista tai niiden tapaisista sanoista. Tämän sanan rinnalla Sadeniemi mainitsee sanan *katsoen*. Ainakin viimeksi mainitun yhteydessä käytetty illatiivi perustuu verbin rektioon (*katsoa jhk*). Nykysuomen sanakirja sanoo muotoja *nähden* ja *katsoen* käytettävän postposition (tai preposition) luonteisesti. Kieltämättä voidaan Siron tapaan katsoa *nähden* myöhäsyntyiseksi postpositioksi, ja samanlaisin perustein voidaan *katsoen* leimata myöhäsyntyiseksi pre- tai postpositioksi. Sanaluokan raja on tässä kohden harkinnanvarainen.

Karelson mainitsee muodot *alkaen* ja *lähtien* rajatapauksina. Penttilä ei huomatakseni mainitse näitä postpositioiden joukossa. Terho Itkonen taas sanoo näitä muotoja postposition luonteisiksi (Itkonen 1988: 83). Näihin voidaan ehkä rinnastaa vielä *lukien* (esim. *Säädös tuli voimaan vuoden alusta lukien*). Nämä ovat rajatapauksia, mutta ne eivät luonnu postpositioiksi (tai prepositioiksi) yhtä hyvin kuin esim. *nähden*. Erona on se, että näitä voidaan käyttää myös paikallisuutta osoittavan adverbien kanssa, esim. *täältä lähtien, sieltä lähtien, ylhäältä lukien, alhaalta alkaen*.

Kielenhuoltajien silmätikkuna on jo kauan ollut sana *johtuen*, jota kovin yleisesti käytetään postposition tavoin, esim. *Säestäjistä johtuen oli vaikea saada käsitystä Karita Mattilan rytmitajusta*. Tuskin on mitään perustetta olla pitämättä tätä sanaa postpositiona, kun sitä tällä tavoin käytetään. Aivan eri asia sitten on tämän käytön hyväksyttävyyden. Samalla tavoin käytetään nykyään usein lauseen määritteinä infinitiivimuotoja *riippuen, liittyen* ja *perustuen*. Tätäkin käyttöä on kielenhuolto vastustanut (ks. esim. Ikola 1986: 62—63). Nämä sanat eivät vielä ehkä ole yhtä selvästi leksikaalistuneita kuin *johtuen* eivätkä siis yhtä lähellä pre- ja postpositioita.

Penttilä mainitsee ”pre- ja postpositioiden tai niiden tapaisten sanei-

den” joukossa myös 2. infinitiivin inessiivimuodon *mennessä (lauantaihin mennessä)* (Penttilä 1963: 414).

Muista verbien nominaalimuodoista on 3. infinitiivin abessiivi *huolimatta* mainittu pre- tai postpositiona tai sellaista lähellä olevana sanana. Myös Karelson mainitsee sen: *siitä huolimatta* tai *huolimatta siitä*. Samoin Penttilä (1963: 403) ja Sadeniemi (1960: 15) ovat lukeneet tämän muodon suhdesanojen tai ainakin rajatapausten joukkoon. Nykysuomen sanakirjan mukaan se on post- ja preposition luonteiseksi muuttunut verbinmuoto. Jos *huolimatta* luetaan post- ja prepositioihin, tulee jälleen rajanvetovaikeuksia: tähän rinnastuvat ainakin jossain määrin esim. *puhumatta (Harrastuksia on lukematon määrä harrastajista puhumattakaan)* ja *riippumatta (Ns. sosialistisessa leirissä on kielirajoista riippumatta imperialismi-sanalla toisenlainen merkitys — —)*.

Karelson mainitsee eräistä lähisukukielistä abessiivin kanssa esiintyvän *ilman*-sanan vastineen. Suomenkin murteissa ja vanhemmassa kirjakielissä tyyppi *ilman rahatta* esiintyy, ja Penttilä (1963: 436) katsoo sen prepositiotapaukseksi. Nykykielessä sanan rektiosija on partitiivi (*ilman rahaa*), ja näin käytettynä *ilman* on kiistatta prepositio. Vanhentunut tyyppi *ilman rahatta* rinnastuu sellaisiin tapauksiin, joissa ei ole substantiivivia vaan 3. infinitiivin abessiivi, esim. *ilman kouran koskematta*. Näissä tapauksissa *ilman* ei voi olla prepositio perinnäisessä mielessä. Abessiivin kanssa esiintyessään se on mielestäni katsottava abessiiviva vahvistavaksi adverbiksi eikä prepositioksi.

Tämän tarkastelun lopputulos voidaan tiivistää seuraavaksi. Suhdesanat sekä niiden alalajit postpositiot ja prepositiot kuuluvat perinnäisen kieliopin käsitteistöön. Jos sanaluokkien rajoja tarkistetaan, on edellytettävä, että tarkistukseen antaa aiheen jokin kielessä tapahtunut muutos tai että tällainen tarkistus muuten selkeyttää käsitteitä ja terminologiaa. Käsitteiseni mukaan on syytä pysyä siinä useimpien kielioppien kannassa, että suomen kielen vanhaan järjestelmään kuuluvat post- ja prepositiot järjestyvät genetiivillä tai partitiivilla (joskus pelkällä possessiivisuffiksilla, joka edustaa genetiiviä, esim. [*minun*] *eteeni*). Jos kuitenkin kielessä on tapahtunut sellaista kehitystä, että jotkin muiden sijojen kanssa esiintyvät sanat käytöltään rinnastuvat post- ja prepositioihin, on perusteita tämänsuuntaiseen suhdesanojen luokan laajentamiseen.

Kirjoituksessani olen tarkastellut ensinnäkin sanoja *asti*, *saakka* ja *päin*, jotka eräiden tutkijoiden mielestä olisi paikallissijojen kanssa esiintyessäänkin katsottava post- ja prepositioksi. Olen edellä esittänyt seikkoja, jotka mielestäni erottavat nämä sanat post- ja prepositioista. Sanaa *kautta* ei mielestäni myöskään ole katsottava postpositioksi silloin, kun se esiintyy erosijan tai erosijaa vastaavan adverbien yhteydessä.

Ilman on partitiivin kanssa käytettynä prepositio, mutta esiintyessään abessiivin kanssa (murteissa ja vanhemmassa kirjakielessä) se ei mielestäni kuulu tähän sanaluokkaan.

Eräät verbien nominaalimuodot ovat kielenkäytössä leksikaalistuneet sillä tavoin, että ne käytöltään täysin tai lähes rinnastuvat post- ja prepositioihin. Selvimpiä ja pisimmälle leksikaalistuneita näistä ovat nykysuomessa *nähden* (+ illat.) ja *johtuen* (+ elat.), joista viimeksi mainittu ei kuulu normien mukaiseen yleiskieleen. Leksikaalistumisasteeltaan lähellä näitä ovat *katsoen* (+ illat.) ja *huolimatta* (+ elat.). Niiden rinnalle voidaan asettaa *riippuen* (+ elat.), *liittyen* (+ illat.) ja *perustuen* (+ illat.), jotka näin käytettyinä eivät kuulu korrektiin yleiskieleen. Vielä hivenen verran huonommin soveltuvat post- ja prepositioiden luokkaan *alkaen* (+ elat.), *lähtien* (+ elat.) ja *lukien* (+ elat.), samoin *mennessä* (+ illat.) sekä *puhumatta* (+ elat.) ja *riippumatta* (+ elat.). Hyvin perusteltavissa olisi mielestäni sellainen kanta, että *nähden* ja *johtuen* katsotaan suhdeseanoihin kuuluviksi mutta viimeisenä mainittua ryhmää (*alkaen* jne.) ei. Harkinnanvarainen asia on sitten, kummalle puolen rajaa viedään keskimmäisenä mainittu ryhmä (*katsoen* — — *perustuen*).

Nämä kannanotot koskevat vain suomen kieltä, kuten edeltä ilmenee. Käytässä sanaluokkien välistä rajaa on asiaa katsottava yhden kielen näkökulmasta, sillä jokaisella kielellä on oma järjestelmänsä.

LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO 1986: *Kielioppi ja kielenopas. Nykysuomen käsikirja*. Toimittanut Osmo Ikola. Toinen uudistettu laitos. Espoo. S. 9—203.
- ITKONEN, TERHO 1988: *Kieliopas*. Neljäs, tarkistettu painos. Tampere—Vaasa.
- KARELSON, RUDOLF 1988: Über die Rektion der Verhältniswörter in den ostseefinnischen Sprachen. *Sovetskoje Finno-ugrovedenije* XXIV. Tallinn. S. 241—250.
- KARLSSON, FRED 1978: *Finsk grammatik*. SKST 339. Helsinki.
- 1982: *Suomen peruskielioppi*. SKST 378. Pieksämäki.
- Lauseopin arkisto. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Nykysuomen sanakirja* 1—6. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Porvoo 1957—1961.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo.
- SADENIEMI, MATTI 1960: *Kielenkäytön kysymyksiä*. Tietolipas 18. Forssa.
- SETÄLÄ, E. N. 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. Kolmastoista painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.

OSMO IKOLA: *Zu den Rektionskasus von Verhältniswörtern*

In den finnischen Grammatiken sind seit jeher zu den Verhältniswörtern bzw. Prä- und Postpositionen Wörter gerechnet worden, die mit der Genitiv- oder Partitivform eines Substantivs oder substantivisch verwendeten Wortes auftreten, z.B. *pöydän alla* 'unter dem Tisch', *vastapäätä pankkia* 'gegenüber der Bank'. Einige Forscher haben jedoch die Klasse der Verhältniswörter erweitern wollen. Diese Vorschläge werden von Ikola einer kritischen Betrachtung unterzogen.

Es ist verschiedentlich die Auffassung vertreten worden, die Wörter *asti*, *saakka* (bis), und *päin* (in Richtung (auf), auf. . . zu) stellten Verhältniswörter dar, wenn sie mit einem Ortskasus verknüpft seien. Ikola schließt sich einer solchen Auffassung nicht an, und zwar mit der Begründung, daß diese Wörter ebensogut mit Adverbien verknüpfbar seien, sogar mit Postpositionalphrasen (z.B. *rajan taakse saakka* 'bis hinter die Grenze'). Auch *kautta* (durch. . . hindurch) könne nicht als Postposition angesehen werden, wenn es in Verbindung mit einem Trennungskasus oder einem entsprechenden Adverb vorkomme (z.B. *sieltä kautta* 'von dort durch' = dort durch'). Das Wort *ilman* (ohne) erscheint in der Gegenwartssprache als Präposition mit dem Partitiv (z.B. *ilman rahaa* 'ohne Geld'). In der älteren Sprache tritt *ilman* auch mit dem Abessiv auf (*ilman rahatta*), stellte aber damals, so Ikola, keine Präposition dar.

Bestimmte Infinitivformen von Verben sind völlig oder teilweise in einem Umfange lexikalisiert, daß es berechtigt erscheint, sie den Verhältniswörtern zuzurechnen. Am deutlichsten zeigt dies der Gebrauch von *nähden* und *johtuen* (*siihen nähden* 'im Hinblick darauf', *siitä johtuen* 'sich daraus ergebend'). Ein derartiger Gebrauch von *johtuen* gilt allerdings nicht als schriftsprachlich korrekt. Ihrem Lexikalisierungsgrad nach stehen die Formen *katsoen* (z.B. *siihen katsoen* 'in Anbetracht dessen'), *huolimatta* (*kaikesta huolimatta* 'trotz allem') diesen Wörtern nahe, desgleichen die folgenden Formen, die in dieser Gebrauchsweise ebenfalls nicht als schriftsprachlich korrekt angesehen werden: *riippuen* 'abhängig von', *liittyen* 'in Verbindung mit', *perustuen* 'auf Grund von'. Es gibt auch andere teilweise lexikalisierte infinite Verbformen, deren Gebrauch in gewisser Hinsicht an den von Verhältniswörtern erinnert. Nach Ikola sprechen jedoch keine Gründe dafür, die Klasse der Verhältniswörter derart extrem zu erweitern.

